

Проект
«УКРАЇНА»

Австрійська
Галичина

Харків
«ФОЛІО»
2016

ГАЛИЧИНА: ВІД АВСТРІЙСЬКОГО ДО РАДЯНСЬКОГО МІФІВ

Уявлення про Галичину змінні настільки, наскільки мінливою була й сама доля цього регіону. Тут спробуємо у загальних рисах відтворити лексикон стереотипів, з яких склалися український, польський та (згодом) російський образи Галичини австрійського періоду, а також подальшу долю цього образу в ментальності жителів краю. Йдеться, зрозуміло, про набори банальностей, які нічого, крім банальностей, не містять, але без них, мабуть, міф Галичини втратив би свою оригінальність.

Образ галицького міста. У цьому ряді стереотипів і концептів ключовим є образ Львова як «галицької столиці». У ньому злилися принаймні два різні стереотипи міста: польський та український. Міф «польського» Львова, що викристалізувався до Другої світової війни, має кілька форм.

Одну з них можна назвати «мілітарною». Вона опирається на образ «завжди вірного» міста-воїна — фортеці, що захищає «цивілізований Захід» від «Дикого Сходу». Її складовою став стереотип «оборонців Львова», елементом якого, у свою чергу, була міфологія «львівських дітей». У цьому плані Львів асоціювався з ареною українсько-польського протистояння наприкінці Першої світової війни і цвинтарем «орлят». Це уявлення про місто дістало свій вираз як на рівні поезики та риторики художніх текстів (М. Гемар, К. Макушинський), так і в мові живопису (В. Коссака) та монументальної архітектури (Р. Індруха). Ще один різновид польського міфу Львова поєд-

нує в собі два компоненти. Це ностальгія за «добрими австрійськими часами» та гумористичний образ «дуже приємного та веселого міста», де майже усі один одного знають та шанують (С. Василевський). У його центрі знаходиться уявлення про ідеальний Львів, ознаками якого є, з одного боку, ресторани (готель «Жорж», «Краківський», «Атлас», «Козьол», «Імперіал»), льокалі («Телічкова», «Сковрона»), а з іншого — академічні заклади (Політехніка, Університет, Академія Ветеринарної медицини, Вища Економічна школа), де працюють видатні фахівці та вчиться дуже здібна і безтурботна молодь. До того ж, Львів — осідок трьох архієпископів, що робить його незвичайним у масштабах Європи. Поширюваний в «польський» період час міф австрійського Львова містив також ностальгію за «давнім порядком». Його втіленням був ерудований, педантичний і виконавський інтелігент (урядовець, юрист, вчитель) і ширше — представник суспільної еліти «австрійського зразка». Звідси — й сюжетні лінії, що намагаються «споріднити» польський Львів з габсбурзьким Віднем. Одним з показових є образ львівського костелу Св. Єлизавети: і через пряме апелювання до трагічних моментів у житті імператорської родини (а також міфології «доброго цісаря Франца Йосифа»), і через складні асоціації, що пов'язують львівський храм з віденською «Штефанскірхе» (Є. Яніцький). Міф «щасливого Львова» опирався на уявлення про інтелігента, який легко сприймає життя, займається спортом тощо, а також на образи «пересічних» мешканців міста, які супроводять його існування (від «бельферів» та «шимонів» до перекупок і жебраків) (С. Лясковницький, К. Шлеєн). Пізніше стереотип львів'янина-інтелігента зливався з образами низової культури до- та міжвоєнного Львова. Її репрезентантом став «львівський батяр» — «гультай, яких мало», нерідко «герой з-під темної зірки» з кримінальним минулим. Усі ці елементи з'явилися у радіодискурсі «Веселої львівської Хвили», а пізніше були перекодовані на мову кінематографії (пара Щепко / Тонько). У «полоноцентричній» картині світу місто-кавалер «Віртуті Мілітарі» виступав певною протиположністю (і водночас доповненням) Кракову. Звичайно, «польський

Львів» з його знаковими місцями (Катедрою Казимира Великого, Домініканським собором, Університетом Яна Казимира, Кармелітами, Ратушею і спізненим годинником Бернардинського костелу) був досить відносним відповідником Кракова з його символами (Вавелем, Барбаканом, Сукенніцями, гейналом з Маріяцького костелу), що мали національний, а не лише регіональний характер. (Це добре розуміли автори туристичних путівників, як, наприклад, М. Орлович. У своєму «Путівнику по Галичині» (1919) він віддав виразну перевагу «старовинному» Кракову над «новітнім» Львовом.

Міф українського Львова також, фактично, актуалізований українсько-польським протистоянням наприкінці Першої світової війни. Початково це — образ одвічно українського княжого міста, здобутого і утраченого в час «Листопадового Зриву». Поразка у боях за місто породила також іншу тенденцію. Серед українських культурних та політичних діячів виникає антиутопія: хоч генетично Львів і є українським, проте реальне місто має таки польський характер. Тому образ «листопадового Львова» змінився картиною українського міста, що існує і бореться за своє існування у межах міста польського (С. Гординський). Цей Львів також мав свої знакові адреси: собор Св. Юра, церкви (Преображенська, Волоська, Св. Миколая, Св. Онуфрія, Св. П'ятниць), Богословська академія, Народний і Академічний дім, будинки «Дністра», «Народної Торговлі», не дуже чисельних ресторанів («Вовк»), кондитерських фірм («Фортуна Нова»), робітничих центрів (фабрика ім. І. Левинського); редакції україномовних газет і журналів, приватних адвокатів, лікарів тощо. Сюди ж додавалися місця вимріяних, але так і не реалізованих проєктів (Український таємний університет). Водночас український Львів — особливо в очах старших людей — мав риси, спільні зі Львовом польським. Це — та ж ностальгія за «смішним», може навіть технічно відсталим, але «щасливим» і упорядкованим «австрійським» Львовом, де різні народи мирно співіснують, насолоджуючись рівними правами (С. Шухевич, С. Шах, О. Надрага). Однак в уяві міжвоєнного покоління український Львів, на відміну від польського, пов'язувався не з Краковом, Варшавою чи тим же

Віднем, а з Харковом та Києвом. При цьому, не зважаючи на політичне забарвлення, для галицьких українців «синьо-жовтий» Львів усе-таки уступав «червоним» столицям тогочасної УРСР. Так, в «Географії України та сумежних країв» В. Кубійовича ідеал українського міста втілюють саме промислові центри Великої України. Натомість Львів, де була видана книга, аналізується на її сторінках досить побіжно.

Модель великого галицького міста була частково перенесена і на міфологію менших міст та містечок Галичини. Це стосується, скажімо, Жовкви. Її польську візію репрезентували символічні будівлі фарного і Домініканського костелів, замку, ратуші тощо. Українську — будинки «Просвіти», дерев'яна церква Св. Трійці та комплекс василіанського монастиря з видавництвом і церквою, розписи якої підкреслювали національне бачення історії Галичини. Крім польської та української, у Жовкві досить потужно акцентувалася єврейська складова міської культури, центром якої була давня синагога. Ще один приклад — Самбір. У польській міфології він асоціювався із полюванням королеви Бони, володінням Шпитка з Мельштина і зустріччю Марини Мнішек з Дмитрієм Самозванцем. В українській до уваги брався етнографічний та релігійний чинник. Самбір з його чудотворною іконою був відпустовим місцем. Крім того, у першій третині ХХ ст. місцеві інтелектуали проголосили його «центром Бойківщини». Відповідно, костел та польські організації були тут певним контрастом до церкви Успіння Богородиці, а також українських організацій на зразок товариства «Бойківщина» та його музею, «Просвіти» чи навіть «Ризниці». Треба підкреслити, що образ українського Самбора був дещо роздвоєним. Місто асоціювалося не лише з українським національним рухом, але й з москвофільським Товариством імені М. Качковського, яке тут народилося у ХІХ ст. З іншого боку, приклад Самбора увиразнював образ галицьких містечок як своєрідних «мікростолиць», звідки українська культура поширювалася на довколишні села. Однак між образами великого й малого міста існувала суттєва різниця. Порівняно з тогочасними європейськими центрами, Львів

Зміст

Переднє слово упорядника	3
ГАЛИЧИНА: ВІД АВСТРІЙСЬКОГО ДО РАДЯНСЬКОГО МІФІВ. <i>Роман Голик</i>	8
КОРОЛІВСТВО ГАЛИЧИНИ І ВОЛОДИМИРІЇ: СТАТУС І СИСТЕМА УПРАВЛІННЯ. <i>Феодосій Стеблій</i>	25
1848 рік. «МИ, РУСИНИ ГАЛИЦЬКІ, НАЛЕЖИМО ДО ВЕЛИКОГО РУСЬКОГО НАРОДУ». <i>Феодосій Стеблій</i>	32
ГАЛИЦЬКА АВТОНОМІЯ (1861—1914): ІНСТИТУЦІЙНО-ОРГАНІЗАЦІЙНИЙ РОЗВИТОК ТА ФОРМУВАННЯ СФЕРИ ПОВНОВАЖЕНЬ. <i>Уляна Уська</i>	58
«КОЗАЦЬКОГО РОДУ»: ПОЯВА КУЛЬТУ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА ТА УКРАЇНСЬКОГО КОЗАКОФІЛЬСТВА В ГАЛИЧИНІ. <i>Остан Серєда</i>	112
РУСОФІЛЬСЬКА ТЕЧІЯ В СХІДНІЙ ГАЛИЧИНІ: ІНСТИТУАЛІЗАЦІЯ, ПОШУК КОМПРОМІСІВ ТА ПРОТИСТОЯННЯ З УКРАЇНОФІЛАМИ. <i>Ірина Орлевич</i>	125
ЧЕРЕЗ ПРОСВІТУ ДО МОДЕРНОЇ НАЦІЇ: ТОВАРИСТВО «ПРОСВІТА» ТА ПОЛЬСЬКІ ПРОСВІТНІ ОРГАНІЗАЦІЇ ГАЛИЧИНИ. <i>Володимир Пашук</i>	146

«РУСЬКИЙ З РУСЬКИМ ПОВІТАВСЯ...»: ВЗАЄМИНИ УКРАЇНСЬКИХ ДІЯЧІВ ГАЛИЧИНИ І ПІДРОСІЙСЬКОЇ УКРАЇНИ В ХІХ — НА ПОЧАТКУ ХХ ст. <i>Ігор Райківський</i>	161
ПОМІЖ АСИМІЛЯЦІЄЮ ТА НАЦІЄЮ:ЄВРЕЇ ГАБСБУРЗЬКОЇ ГАЛИЧИНИ (1772—1918). <i>Євген Поляков</i>	191
МІЖ ШАШКЕВИЧЕМ І ФРАНКОМ: ЛЕКТУРА АВСТРІЙСЬКОЇ ГАЛИЧИНИ КІНЦЯ ХІХ — ПОЧАТКУ ХХ ст. <i>Роман Голик</i>	213
УКРАЇНСЬКИЙ МОЙСЕЙ АВСТРІЙСЬКОЇ ГАЛИЧИНИ (Іван Франко: історія успіху). <i>Богдан Тихолоз</i>	228
<i>Gente Ruthenus, civis Austro-Hungaricus</i> (час, місце, походження: координати самоідентифікації)	229
<i>Curriculum vitae</i> (траєкторія життєвого шляху)	233
<i>Poeta doctus</i> (грані літературного хисту)	237
<i>Doctor universalis</i> (обрїї наукових зацікавлень)	240
<i>Genius mundi, natione Ucrainus</i> (анатомія величі)	245
<i>Self-Made Man</i> (секрети успіху)	249
<i>Summa summarum</i> (Франко в цифрах)	251
Пролог, не епілог	253
ГАЛИЧИНА НА ЛІТЕРАТУРНІЙ МАПІ ЦЕНТРАЛЬНО-СХІДНОЇ ЄВРОПИ. <i>Тимофій Гаврилів</i>	255
Галичина і габсбурзький міт	255
Галичина Йозефа Рота	261
Галичина в репортажах австрійця Йозефа Рота і німця Альфреда Дебліна	277
Львів як модель мультикультуральности	282
Поетична «Галіція» Інґеборґ Бахманн	287
ВІД ШАШКЕВИЧА ДО ШЕПТИЦЬКОГО: ЦЕРКОВНО-РЕЛІГІЙНЕ ЖИТТЯ У ГАБСБУРЗЬКІЙ ГАЛИЧИНІ. <i>Наталія Колб</i>	298

НАФТОВА ТА ОЗОКЕРИТОВА ЛИХОМАНКА. <i>Володимир Клапчук</i>	318
МІНЕРАЛЬНА СМАКОТА ДЛЯ ЗДОРОВ'Я. <i>Володимир Клапчук</i>	355
ВІД П'ЄТРО НОБІЛЕ ДО ОТТО ВАґНЕНА: СТИЛЬОВІ МОДЕЛІ ХІХ — ПОЧАТКУ ХХ ст. В АРХІТЕКТУРІ СТОЛИЧНОГО МІСТА ГАЛИЧИНИ. <i>Ігор Жук</i>	362
1914 рік. МОСКОВСЬКА ІНВАЗІЯ ПРОТИ ГАЛИЦЬКИХ МАЗЕПИНЦІВ. <i>Микола Литвин</i>	384
ПРОЩАЙ, АВСТРІЄ! ЩЕ НЕ ВМЕРЛА УКРАЇНА... <i>Микола Литвин</i>	396